

Urfa ve Birecik'te Zulmün Öznesinde İki İsim Rakka Beylerbeyleri Dilaverler¹

Abdullah EKİNCİ² - Berna TORKAK³

Başyuru Tarihi: 31.01.2022

Kabul Tarihi: 25.05.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmada Rakka'nın eyalet statüsüne kavuşmasından sonra beylerbeyi olarak görev yapan Dilaverlerin kimliği ve yönetim pratikleri incelenmektedir. Eyaletin kontrol mekanizmasında önemli bir yere sahip olan Dilaverlerin, isimleri aynı olmasına rağmen her ikisi birbirinden farklı kişilerdi. Bunlardan biri "Koca" diğeri ise "Deli" olarak bilinmekte ve aralarında yirmi yıllık bir zaman farkı bulunmaktaydı. Ancak bu zaman farkı Dilaverlerin eyalet yönetimindeki zaafiyetlerini değiştirmemişti. Bilhassa Urfa ve Birecik halkı üzerinde uygulamış oldukları zulümler ve keyfi davranışlar halkı bezdirme noktasına getirmişti. Halk bu noktada mahkemeye başvurmuş ve eyalet iktidarından şikâyetçi olmuştu. Halbuki eyalet iktidarı yönetme, yönetebilme ve yönlendirebilme yetisine sahip olması gerekmektedir. Fakat ne Koca Dilaver ne de Deli Dilaver bunu başaramamıştı. Başarısızlığın gerisinde hem Rakka eyaletinin iktidarları hem de iktidarın gölgesinde çeşitli nedenler yer almaktaydı. İşte bu çalışma eyalet iktidarı ve iktidarın gölgesindeki nedenleri incelemek amacıyla ortaya çıkmıştır. Söz konusu çalışma ağırlıklı olarak Mühimme Defterleri ve Atik Şikâyet Defterleri'nden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra vilayet salnameleri ile yazılı telif eserlerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rakka, Urfa, Beylerbeyi, İktidar, Eyalet, Dilaver, Zulüm

Atıf: Ekinci, A. ve Torkak, B. (2022). Urfa ve Birecik'te zulmün öznesinde iki isim Rakka Beylerbeyleri Dilaverler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 589-610.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, aekinci@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4767-2002

³ Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi (100/2000 Doktora Bursiyeri), bernatorkak44@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1994-9956.

Raqqa Governors, Dilavers, Two Names as the Subject of Cruelty in Urfa and Birecik

Abdullah EKİNCİ⁴ - Berna TORKAK⁵

Submitted by: 31.01.2022

Accepted by: 25.05.2022

Article Type: Research Article

Abstract

In this study, the identities and management practices of the Dilavers, who served as governors (beglerbegi), are examined after Raqqa regained state status. The Dilavers, who had a key place in the state's control mechanism, had the same names, but they were both different persons. One of them was known as "Koca" (Massive Man) and the other "Deli" (Crazy Man), and there was a twenty-year time difference between them. However, this time difference made no change in Dilavers governing weaknesses. In particular, the cruelties and the arbitrary behaviours that they applied on people of Urfa and Birecik brought the public to a point of harassment. At this point, the public appealed to the court and complained about the state's power. However, it was necessary that the state's power had to have the ability to manage and direct, yet neither Koca Dilaver nor Deli Dilaver had succeeded in it. Behind this failure, several reasons took place both in the powers of the Raqqa province and the shadowy powers. This study has come into existence in order to examine the reasons in the shadowy power and state power. The study mainly consists of the Muhimme Books and Previous Complaint Books. In addition, the province annual books and the written royalties have been benefited from.

Keywords: Raqqa, Urfa, Beglerbegi (Governor), Power, State, Dilaver, Presecution

⁴ Harran University Faculty of Arts and Sciences Department of History, aekinci@harran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4767-2002

⁵ Harran University Institute of Social Sciences, History of Ottoman Institutions and Civilization (100/2000 PhD Scholar), bernatorkak44@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1994-9956

Giriş

Rakka, stratejik öneme haiz el-Cezire bölgesinin Diyâr-ı Mudar kısmında Mezopotamya, Suriye ve Anadolu'yu birbirine bağlayan, Fırat Nehri'nin Belih ırmağı ile birleştiği yerin yukarısında bulunmaktadır (Bezer, 2007, s. 432; Winter, 2009, s. 253). Rakka Arapça bir kelime olup "su baskınlarına uğrayan yer" anlamına gelmektedir. Araplar tarafından şehre verilen bu ismin nedeni sık sık Fırat'ın yükselen suları altında kalmasından kaynaklanmaktadır (Bezer, 2007, s. 432).

Şehir, tarihi Tuttul harabelerinin güneyinde Suriye Kralı Seleukos I. Nikator (M.Ö. 350-280) tarafından Nikephorion adıyla kurulmuştur. Daha sonrasında Seleukos I. Kallinikos'un (M.Ö. 246-226) genişlemesi neticesinde Kallinikon ismini almıştır. Yine Bizans İmparatoru I. Leon'un yeniden inşa ettirmesi sonucunda Leontopolis adını almıştır (Üner, 2015, s. 179; Kinneir, 1813, s. 313).

Bir dönem Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunan Rakka, Hz. Ömer döneminde Müslümanların hâkimiyeti altına girmiştir. Hz. Ömer'in talimatıyla İyaz bin Ganem 639-640 yılında Rakka'ya gelmiştir. Halk orada barış istemiş ve cizyeyi kabul etmiştir (Yıldız, 1992, s. 81). İyaz bin Ganem, halkın cizye verdikleri ve düşmanca harekette bulunmadıkları sürece kiliselerinin yıkılmayacağını ve işgal edilmeyeceği konusunda aman vermiştir (El-Belâzurî, 2002, s. 248; E. Honigmann, 1964, s. 608).

Kuruluşundan itibaren çeşitli adlar alan Rakka, Abbasiler döneminde de yeni bir ad almıştır. Abbasi halifesi Mansur, Bağdat şehir planını esas alarak 772 yılında Rakka'nın yanı başında yuvarlak planlı bir şehir inşa etmiş ve şehre Refika ismini vermiştir. Mansur tarafından inşa edilen şehri cazip kılan husus, yeni yapılar olmuştur. Öyle ki saray, rasathane, su kanalları, pazar yeri gibi yapıların ve binaların inşa edilmesi ile Rakka ahali Refika'ya göç etmiştir. Zaman içerisinde harap bir hal alan Rakka ismi, yeni inşa edilen şehre verilerek Refika isminden vazgeçilmiştir.

Abbasilerin zayıflamasıyla birlikte Rakka Tolunoğulları, Hamdaniler, Zengiler, Anadolu Selçuklu ve Eyyubilerin hâkimiyeti altına girmiştir. Eyyübilerden sonra Rakka'da uzun bir dönem Memlûklerin hâkimiyeti söz konusu olmuştur (Bezer, 2007, s. 432; Çelikdemir, 2018, s. 244). 1260 yılında Moğollar ile Memlûkler arasında meydana gelen Ayn-ı Câlût Savaşı'nda Moğolların Memlûklere yenilmesinden sonra Rakka, Memlûklerin eline geçmiştir. 1514 yılında Safevilerin, 1517 yılında ise Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaydı (Çelikdemir, 2018, s. 245; Gör, 2010, s. 14).

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra Şah İsmail bu topraklar üzerinde Safevi Devleti'ni kurmasıyla birlikte Rakka'nın da içinde yer aldığı Cezire Bölgesi'nin bir kısmı Safevi hakimiyeti altına girmiştir. Osmanlı tahtında bulunan Yavuz Sultan Selim Diyarbakir ve çevresinin fethedilmesi için Bıyıklı Mehmet Paşa'yı görevlendirmiştir. Bıyıklı Mehmet Paşa 1515 yılında Diyarbakir'i fethetmiş ve sonrasında ise Mardin ve çevresini almıştır (Danişmend, 1971, s. 41). Bunun ardından da Birecik, Ruha, Harran, Rakka, Musul ve Siirt'i Osmanlı topraklarına ilhak etmiştir (İlhan, 2000, s. 84). Bıyıklı Mehmet Paşa'nın fetihleri sonucunda Rakka 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır. Rakka, III. Murad dönemine kadar sancak statüsünde Diyarbakir Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. 29 Kasım 1586 tarihinde ise eyalet statüsüne yükselmiştir (Akgündüz, 1992, s. 438; Akgündüz, 1994, s. 527-529; Çelikdemir, 2018, s. 16).

Rakka Osmanlı taşra idaresinde en üst birimi olan eyalet (Halaçoğlu, 2014, s. 85) statüsünden evvel Diyarbakir Beylerbeyliği'ne bağlı sancak idi. Fakat 1586 yılında eyalet statüsüne yükselmesiyle birlikte Cemmâse, Deyr-i Rahbe, Habur Beni Rebia, Resu'l-Ayn, Ane, Tükrit, Birecik, Balis ve Üzeyr sancakları bağlanmıştır (BOA, Kâmil Kepeci Divan-ı Hümayun Ruus Kalemi, 262, s. 123-125).

Aynî Ali Efendi “Kavânîn-i Ali Osman Der-Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divan” adlı eserinde Habur, Cemmase, Deyr-i Rahbe, Beni Rebia, Suruç ve Ane’nin Rakka eyaletine bağlı sancaklar olduğunu belirtmektedir. Bu sancaklardan Habur Diyarbekir’e, Ane de Bağdat’a nakil olunmuştur (Aynî Ali Efendi, H. 1018, s. 32). Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi ile Evliya Çelebi’nin ünlü eseri Seyahatnâme ve Halep Vilayeti Salnâmesi’nde Rakka’nın yedi sancaktan meydana geldiği kaydedilmiştir (Evliya Çelebi, 2006, s. 140; Salnâme-i Vilayet-i Halep, H. 1299, s. 41; Sertoğlu, 1992, s. 37).

Rakka’nın eyalet statüsü XIX. yüzyıl ortalarında kadar devam etmiştir. Ancak Tanzimat döneminde yapılan yeni düzenlemeler sonucunda eyalet sınırında bazı değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle sancaklar bağlı buldukları eyaletlerden alınarak yeni eyaletler oluşturulmuştur (Çadırcı, 2007, s. 260). Bu düzenlenmesi neticesinde Rakka, Halep vilayetine merbut bir sancak haline dönüştürülmüştür (Salnâme-i Vilayet-i Halep, H. 1326, s. 384-386).

XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortalarına kadar eyalet statüsünü muhafaza eden Rakka’nın yönetiminden sorumlu olarak beylerbeyi bulunmaktadır. Beylerbeyine aynı zamanda mîr-i mirân (Uzunçarşılı, 1988, s. 533) veya vali de denilmiştir. Ancak bu unvan daha çok XVII. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır (İpşirli, 1992, s. 69). Rakka’nın eyalet statüsüne kavuşmasıyla birlikte ilk atanan beylerbeyi İskender Paşa oğlu Mehmet Paşa olmuştur (Çelikdemir, 2001, s. 16).

Mehmet Paşa dışında⁶ XVII. yüzyılda Rakka’da görev yapan iki beylerbeyi vardır ki bunlar Dilaver Paşalardır. Aynı ismi taşıyan Dilaverlerin yapılan incelemeler neticesinde her ikisinin farklı kişiler olduğunu ve farklı tarihlerde Rakka’da görev yaptığı anlaşılmaktadır. Gerek Mehmed Süreyya’nın eseri gerekse Stefan Winter’in makalesi bunu doğrulamaktadır. Zira ilk etapta arşiv belgelerini incelediğimizde her ikisi *Rakka Beglerbegi*⁷ *Dilaver Paşa* olarak geçmektedir. Belgelerde bu şekilde geçmesi iki beylerbeyinin karışmasına mahal verebilmektedir. Ancak belgeler kronolojik olarak sınıflandırıldığında iki Dilaver’in farklı şahıslar olduğu görülmektedir. Bu minvalde kaynakların ve belgelerin bize sunduğu bilgiler doğrultusunda Rakka’da görev yapan iki beylerbeyinin kişisel ve yönetsel geçmişi aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Rakka Beylerbeyi Koca Dilaver Paşa

Arşiv belgeleri ve Stefan H. Winter’in *The Province Of Raqqa Under Ottoman Rule 1535-1800: A Preliminary Study* isimli çalışmasına göre Dilaver Paşa H. 1056/ M. 1646 yılında Rakka’da beylerbeylik yapmıştır. Dilaver Paşa’nın biyografisiyle ilgili Mehmed Süreyya’nın *Sicill-i Osmanî* adlı eserini incelediğimizde yedi Dilaver Paşa’nın olduğu görülmektedir.⁸ Fakat çalışmamızın öznesi olan Dilaver Paşa 1646 yılında Rakka’da görev yapmıştır. Bu tarih doğrultusunda hareket edildiğinde Süreyya’nın eserinde bir kişi dikkat çekmektedir ki bu

⁶ Rakka’da görev yapan beylerbeyi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Üner, 2015).

⁷ Arşiv belgelerinde (بکتر بکی) beglerbegi olarak geçmektedir.

⁸ Farklı bölgelerde valilik, vezirlik ve sadrazamlık yapmış kişilerden biri Osmanlı sadrazamı Dilaver Paşa’dır. Bu kişi Hırvat asıllı olup Enderun’da yetiştikten sonra çeşnigirbaşı olmuştur. Daha sonrasında Kıbrıs ve ardından da Bağdad valisi olarak görev yapmıştır. Diyarbekir’de üç defa valilik görevinde bulunmuştur. Bunlardan ilki 1615 yılında üç yıl olmak üzere birinci Diyarbekir valiliği, 1618-1619 yılında bir ay süre ile ikinci Diyarbekir valiliği ve 1618-1619 yılında beş ay süre ile üçüncü Diyarbekir valiliğidir. Kıbrıs, Bağdad ve Diyarbekir valiliğinden sonra Rumeli’de valilik görevini yapan Dilaver Paşa, 1621 yılında Osmanlı sadrazamı olmuştur. Bir yıl sadrazamlık görevini icra ettikten sonra 1622 yılında vefat etmiştir. Enderun’da yetişen diğer Dilaver Paşa ise 1655 yılında vezir olmuş, 1656-1657 yılında vefat etmiştir. Alay Bey’in oğlu Dilaver Paşa da 1678 yılından 1684 yılına kadar Bozok ve Kayseri beyi olup, Vidin muhafızlığıyla Birecik sancağı verilmiştir. 1689-1690 yılında Şehrizor valisi olup burada Piye Süleyman ve kardeşi tarafından öldürülmüştür (Aykut, 1994, s. 297; Mehmed Süreyya, 1996, s. 420; Yılmazçelik, 2000, s. 245; (BOA, A. DVNS. MHM. d: 101, s.4, h.5).

kişi Koca Dilaver Paşa'dır. Süreyya, Koca Dilaver Paşa'nın Çerkes olduğunu belirtmektedir. Nitekim Naima Mustafa Efendi'nin eserinde Çerkes Dilaver veya Koca Dilaver olarak geçmektedir. Yine Koca Dilaver Paşa sipahiler ağası olup birçok yerde beylerbeylik görevini yapmıştır. Bunlardan biri 1040/1630-31 yılında Vezir Hüsrev Paşa tarafından verilen Trablusşam eyaletidir.

Naima eserinde Dilaver Paşa'nın Trablusşam'daki göreviyle ilgili anlattıklarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Çerkes diyarından bir kamçı ve bir kaltaklı bargir ile çıkıp, sipahi zümresine katıldım. Daha sonra birkaç defa ağır hizmetler ve itibarlı memuriyetler yapıp, bir miktar mala nail oldum. Sonra Türkmen voyvodalığında, Cenâb-ı Hak büyük genişlik verip, sipahi oğlanları ağalığına dahi sahip olup, Kayseri'de oturup evlenmiş idim. O sırada yirmi yaşında bir nevcivan oğlum dahi vefat ettiğinden arka verdiğim kuvvet kırıldığından, artık memuriyete de hevesim kalmadı. Maksadım bu idi ki, mal, mülk, gelir olarak Cenâb-ı Hak ne ihsan etmiş ise anınla geçinip, kanaat ederek bir kenarda ömrümü geçürem. O sırada vezir davet edip, Trablusşam eyaletini teklif etti. Ben dahi, oğlum sebebiyle gönlüm kırık olduğunu söyleyip, çekindim ve istifa ettim” (Naîmâ Mustafa Efendi, 1968, s. 1111-1148).

Ancak Hüsrev Paşa'nın ısrarları neticesinde Dilaver Paşa görevine tekrar devam etmiştir. 1041/1631-32 yılında ise Konya'da görev yapmıştır. Dilaver Paşa Konya'da adalet ve şeriat üzere iş yapmasından dolayı beğenilmiştir. Çünkü Paşa, fukaradan alınan vergileri hafiflettiği gibi bilhassa dönemsellik gibi mekruh vergiyi almamıştır (Naîmâ Mustafa Efendi, 1968, s. 1111-1148). Konya'daki görevinin ardından ise 1041/1632-33 yılında Sivas'ta, 1041/1633-34 yılında da Anadolu'da, 1044/1634-35 yılında Van'da, 1051/1641 yılında da Kars'ta beylerbeyi olarak görev yapmıştır (Mehmed Süreyya, 1996, s. 421). Beylerbeyi olarak bu yerlerin askerî amiri ve kumandanı olan Koca Dilaver Paşa harplerin olduğu dönemlerde cephelerde muharebe yahut harp hazırlığı içerisinde bulunmuştur (İpşirli, 1992, s. 72). Paşa, Van'da beylerbeyi iken şehir Kızılbaş tehdidine maruz kalmış ve kale zarar görmüştür. Bu tehlikeye karşı Paşa'dan, kale muhafazası için nefer sayısının üç bine çıkarılması istenilmiştir. Ayrıca ulufelerinin de deftere yazılıp bir suretinin veziriazama ve başkumandana gönderilmesi talep edilmiştir (BOA, A. DVNS. MHM. d: 86, s. 2, h.3). Kızılbaş tehdidinden kötü etkilenen kalenin tamiri için reayadan imece usulü nefer tedarik etmiştir. Nefer tedarikinin yanı sıra zeamet ve haslardan kale tamiri için gereken meblağ sağlanıp, hendek kazılması ve diğer işlerde on gün imece usulü ile çalışmak üzere ırgat gönderilmesi talebinde bulunmuştur (BOA, A. DVNS. MHM. d: 86, s. 4, h. 6; BOA, A. DVNS. MHM. d: 86, s. 26, h. 39).

Koca Dilaver Van'daki askerî görevini layıkıyla yerine getirmesine mukabil Kars'ta azl olduktan sonraki görevini yerine getirememiştir. Nitekim Abaza Hasan Paşa isyanında yapmış olduğu hainlik bu görevi layıkıyla yerine getirmediğini göstermektedir. Zira Dilaver, Abaza Hasan Paşa isyanına karşı Murtaza Paşa ordusunda yer almıştı. Koca Dilaver ile birlikte bu orduda, Halep eyaleti verilen Mahmud Paşa ve Abaza Hasan Paşa'nın damadı Hamamcıoğlu da bulunmuştur. Koca Dilaver bu kişiler ile gizlice birleşip muharebe sırasında adamlarıyla birlikte Hasan Paşa tarafına geçmeye karar vermişlerdir. Bu niyetlerini Hasan Paşa'ya bildirmek için bir mektup göndermişlerdir. Ancak bu mektup casuslar vasıtasıyla Murtaza Paşa'nın eline geçmiştir. Bunun üzerine Murtaza Paşa hainlik edenleri katletmiştir. Murtaza Paşa mektup ile birlikte kesik başı devlete gönderip *düşman tarafına taraftar ve devleti âliyyeye kötü niyetleri olduğu anlaşıldığından cezaları verildi* (Naîmâ Mustafa Efendi, 1968, s. 2862,2863) diye arz etmiştir. Süreyya, Dilaver'in Kars beylerbeyi olup azlinden sonra bir müddet boşta kaldığını ve 1069/1658 yılında vefat ettiğini belirtmektedir. Ancak zikredilen kaynaklar doğrultusunda Koca Dilaver Kars beylerbeyliğinden sonra Rakka'da görev yapmış ve bu görevinden sonra vefat etmiştir.

Rakka Beylerbeyi Deli Dilaver Paşa

Koca Dilaver Paşa'dan yirmi yıl sonra Rakka'da görev yapan bir diğer beylerbeyi Dilaver Paşa'dır. Zira Dilaver Paşa kaynaklarda "Deli" olarak geçmektedir (Güngörürler, 2016, s. 203-208; Mehmed Süreyya, 1996, s. 421; Winter, 2009, s. 258). Dilaver Paşa 1077/1666-67 yılında Rakka'da görev yapmıştır. Görevinin birinci yılından sonra da Basra Harbi'ne katılmıştır (Eroğlu, Babuçoğlu ve Özdil, 2012, s. 59). Paşa bu harbe Firari Mustafa Paşa önderliğinde Diyarbekir valisi Şeytan İbrahim Paşa, Şehrizar valisi Gürcü Kenan Paşa, Musul valisi Musa Paşa, valilere eşlik eden yeniçeriler ve Bağdat yerlileri ile birlikte katılmıştır. Hazırlanan ordunun ilk hedefi önce Kurna'yı akabinde ise Basra'yı ele geçirmektir. Nitekim 17 Ocak 1668 tarihinde Deli Dilaver Paşa hedefe doğru yaklaşarak düşmanı arkadan vurmuştur. Paşa'nın bu hamlesinden sonra Efrâsiyaboğlu güçlerinden 1.500 kişi ölmüş, 400 kişi boğulmuş ve geri kalanı ise kaçmıştır. Efrâsiyaboğlu güçlerini dağıtan Paşa, bunun ardından Hershesh sahasında kurulan bataryayı Gürcü Kenan Paşa ile birlikte korumaya başlamışlardır. Dilaver Paşa orduda yer alan valiler, yeniçeriler ve yerliler ile birlikte başarılı bir takım çalışması sonrasında Kurna alınmıştır. Kurna'nın alınmasından sonra 1668 yılının başlarında Basra şehri de ele geçirilerek büyük bir başarı sağlanmıştır (Güngörürler, 2016, s. 203-209). Süreyya, Deli Dilaver Paşa'nın Basra Harbi'nde bulunduktan sonra adının unutulduğunu belirtmektedir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 421).

Evliya Çelebi ise seyahatnamesinde Dilaver'in Gürcü asıllı Açıkbaş kabilesine⁹ mensup olduğunu belirtmektedir. Yine IV. Murad zamanında veziri Kara Mustafa Paşa, Yeniçeri Ocağı'nda talimhâncibaşı iken onun kölelerinden biridir. Kara Mustafa Paşa sadrazam olduğunda Deli Dilaver'e Tortum sancağını ihsan etmiştir. Tortum sancağının ardından ise Şuşik kalesi ve Gonye fethinde bulunmuştur. Akabinde Mikrillistan'ın yağmalanmasında da yer almıştır. Evliya Çelebi onun savaş sırasında gözünü hiçbir şeyden sakınmayan iyi at binici, usta silahşor, tüfek atıcı, okçu, hilesiz deli bir adam olduğunu belirtmiş ve hatta şu hikâyeyi aktarmıştır:

"Bir kere Revan hanı tarafından Tokmak Ali Han adında bir namli ve gösterişli, büyük armağanlar ile dostluk mektuplu bir elçi geldi. Ve paşa efendimize bütün hediyelerini takdim etti. Getirdiği bütün hediyeleri vezir tarafından makbul oldu. Karhane işi şah kılıçlarından bir mücevher ve murassa kılıflı bir altın nişanlı kılıç verdi ki gerçekten de ateş saçan bir kılıçtı. Elçi de bu kılıcı sıyrıp paşa huzurunda kılıcı o kadar övdü ki sanki o kılıç Zülfikar kılıcı idi. Paşa da adı geçen Deli Dilaver Paşa'ya hitap edip;

Paşa karındaşım! Kılıcın yahşisinden tanır mısın?" dedi.

Paşa da;

Kılıcın iyisi diş tutmayandır, görevim şu kılıcı" deyince, kılıcı paşanın eline verirler. Hemen kılıcı dişyle kütür kütür kırıp;

Şey değil imiş, diye muhabbet meydanına bıraktığında fakir elçi Tokmak Han, hayretler içinde cansız kalıp kılıcı övdüğüne pişman oldu. Yemekten sonra Dilaver Paşa'ya özel kasesiyle bir kâse kaynar kahve gelip bir demde tekmeden içerdi. Daha sonra buhur ve gülsuyu geldiğinde gülsuyunu içip güzel kokusundan sonra buhurdanın kapağını açıp bütün ateşleri yediğine elçi hayran kalıp;

Sultanım! Bunların ism-i şerifleri nedir?" dedi. Defterdarzâde:

Dilaver Paşa karındaşımızdır" dedi. Elçi de;

Yok bunlara Semender Paşa demek gerektir ki ateş yemek semender kuşuna mahsustur" diye bol bol latife şekilli şakalar olundu. Ama bu Dilaver Paşa da cesur ve benzersiz bir gazi idi" (Evliya Çelebi, 2006, s. 436, 437).

⁹ Gürcistan vilayetinde yerleşik kavimlerden biri Açıkbaş kabilesidir. Bu kabile dışında Gürcistan'da Şavşad, Kuril ve Dadyan kabileleri de bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Yahudi kavminden sonra günahkâr kavim olarak Dadyan ve Şavşad kavmini bunlardan sonra da Açıkbaş, Kuril ve Mikril kavimlerinin geldiğini belirtmektedir (Evliya Çelebi, 2003, s. 140; Evliya Çelebi, 2006, s. 337-371).

Dilaver Paşa'nın "Deli" olarak adlandırılmasının sebebi gözünü hiçbir şeyden sakınmaması ve cesur olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Dilaver isminin de aynı şekilde cesur ve yürekli kahraman (Şemseddin Sami, 2004, s. 616) anlamına gelmesi ismiyle ne derece müsemma olduğunu göstermektedir.

Urfa ve Birecik'te Dilaverlerin Yönetim Anlayışı ve Toplumsal Travma

Sultanın icra gücünün Rakka'daki temsilcisi Dilaverlerin idarî görevlerinden biri öncelikle idareleri altında bulunan halkın emniyetini sağlamaktı. Halkın emniyetini sağlamanın yolu, emirlere ve kanunlara riayet etmekten geçmekteydi. Bu bağlamda beylerbeyi padişah emirlerine karşı gelenleri ve kanunları yok sayanları takip etmelidir (İnalçık, 1995, s. 550). Özellikle de halka zulüm ve eziyet edenleri padişaha iletmeli, mezalimi gidermeli ve zalimi ortadan kaldırmalıdır (Yücel, 1988, s. 158). Bağımsız ve zorba tutumlarla hükümeti ve halkı zor durumda bırakmamalıdır (Raymond, 1995, s. 5). Bu minvalde padişah fermanlarında dahi yöneticilerin, Allah'ın emaneti olan halkı korumalarını buyurmaktaydı. Fakat sanki bu insanların doğaları gereği halka zulmetmiş gibi buyrukları kulak ardı ediyorlardı (Faroqhi, 2016, s. 57). Ahmet Mumcu, zulüm suçunun devlet görevlileri tarafından halka uygulandığını belirtmektedir (Mumcu, 2007, s. 6). Bu açıdan bakıldığında Mumcu'nun zulümle alakalı tespitinin Dilaverler için yerinde olduğu görülmektedir.

Koca Dilaver Paşa zulmü engelleyemediği gibi zulmün öznesi olmuştur. Paşa'nın Birecik halkından müsvedde¹⁰ namı altında ziyade para alması halkın kanayan yarası olsa gerekir.¹¹ Halbuki müsveddelerde yani herhangi bir konu hakkında temize çekilmek üzere yazılmış olan kağıtlarda ucuz olanlar kullanılmıştı (Kütükoğlu, 1998, s. 29). Ancak bu durum Dilaver Paşa'nın halktan fazla para almasını engelleyemiyordu. Çünkü o kendisine dayanak sağlayacak noktaları oldukça iyi biliyordu. Öyle ki Dilaver Paşa müsveddeyi kaleme alma ve muhafaza gibi işlemlerin bedelini olduğundan yüksek bir şekilde halktan talep ederek Birecik sancağına bağlı köyleri adeta zulmün meskeni haline çevirmişti. Müsvedde bahanesiyle fukaranın rencide olmasına neden olan olay öyle bir hal almıştır ki artık nihayeti olmayan bir raddeye ulaşmıştı (BOA, A. DVNS. MHM. d: 91, s. 102, h. 320).

Birecik ve buna merbut köyler zulmün mesken edindiği yerlerdi. Çünkü bu yerler gerek Koca Dilaver Paşa'nın gerekse mütesellimlerin¹² zulüm ve te'addisi¹³ altında kalmıştı. Örneğin Birecik mütesellimi Ahmed, kasaba halkına eziyet ederek akçelerini almıştı. Ahmed halka uyguladığı eziyet sonucunda görevinden alınmış, yerine ise Süleyman tayin edilmişti. Ancak Ahmed'in zorbalıklarından yakınan halkın kaderi, Süleyman mütesellim olduktan sonra da değişmemiştir. Süleyman'ın baskısı altında kalan halk, Rakka Beylerbeyi Koca Dilaver Paşa'ya gidip mütesellimi şikâyet etmiştir. Fakat Paşa, halkın şikâyetini dinlemediği gibi adamlarından Mehmed, yirmi otuz sekban ile kasabaya gelip halkın evini basmıştır. Bu da yetmezmiş gibi mahkemeyi basarak, şikâyet için gelen halkın üzerine yürümüştür.

Adaletin meskeni mahkeme, Mehmed'in baskısıyla birlikte zulmün meskeni olmuştur. Mehmed mahkemede bulunanların kimisini katletmiş, kimisini ise yaralamıştır. Öyle ki Mehmed, bir kadını öldürecek kadar ileriye

¹⁰ Tebyiz olunmak üzere yazılıp tashih olunan kağıttır (Şemseddin Sami, 2004, s. 1347).

¹¹ Buna benzer bir olay Konya'nın Larende kazasında meydana gelmiştir. Çavuş oğlu Abidin Ağa din adamlarını, askerleri ve reayanın bir kısmını zincire vurup, zorla üç-beş yüz kuruşlarını hatta müsvedde bahanesi ile bin kuruşlarını almıştır (Özkaya, 2014, s. 260).

¹² Beylerbeyi veya sancakbeylerinin görevleri başına gidinceye kadar bölgenin idaresini geçici bir süre için vekaleten vermiş oldukları kişiye mütesellim denir (Çadircı, 1970, s. 287; Özkaya, 1970, s. 369).

¹³ Helal sınırını aşmak, haddi tecavüz etmek, ileri gitmek manasına gelen te'addi kelimesi ayrıca örf, adet ve kanunlara aykırı hareket etmek, zulüm ve tecavüz manasına gelmektedir (Erdoğan, 2016, s. 551, 552).

gitmiştir. Kasaba sakinlerinden Afiye isimli kadını tüfek ile vurup katletmiştir. Koca Dilaver'e Süleyman'ı şikâyet etmek için gelen halk sonrasında Mehmed'in daha zalimâne hareketiyle karşılaşacaklarını tahmin dahi edememişlerdi.

Çeşitli bahaneler öne sürerek gerçekleştirilen zulümlerde en büyük yarayı zulmün altında kalanlar almıştır. Devlet görevlilerinin bahanelerinin ardında kişisel menfaatlerin daha ağır basmış olduğu düşünülmektedir. Rakka Beylerbeyi Deli Dilaver Paşa'nın kişisel menfaati mekanlar, kişiler, tarihler ve olaylar değişse bile hep aynı kalmıştır. Aynı kaldığının kanısını Ruha¹⁴ kadısına yazılan bir şikâyette görmekteyiz. 1070/1659-60 yılında Sefer isimli şahıs ve Deli Dilaver Paşa arasında yaşanan olay, 1677 yılında mahkeme tarafından kayıt altına alınmıştır (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 202). Dilaver Paşaların icraatları aynı iken bu defa mekân Birecik değil Urfa; kişiler kasaba ahalisi değil Sefer isimli bir şahıs, tarih ise 1646 değil 1660'tur. Ancak yaşanan olay Birecik halkının yaşadığıyla aynıdır. Deli Dilaver Paşa müsvedde namına Sefer'den yüz otuz kuruş almıştır. Paşa'nın bu bahane ile gereğinden daha fazla para alması yetmezmiş gibi bir de gadir¹⁵ etmesi Sefer'de maddî ve manevî hasara yol açmış olmalı ki çözümü Divan-ı Hümayun'a başvurmakta bulmuştur.¹⁶ Zira Sefer gibi haksızlığa uğradığını ileri süren herkes Divan-ı Hümayun'a başvurabilmekteydi (Mumcu, 2020, s. 79). Haksız yere uğradıkları uygulamalar karşısında adalet sisteminden adalet beklemeye hakları vardı (Demirel, 2007, s. 199). Sefer, haksızlığa uğramıştı ve bunu yapan ise bir beylerbeyi idi. Ancak uğramış olduğu haksızlığın karşısında sessiz kalmamış sesini adalet dairesinde duyurabilmiştir. Güvenlik ve denetim mekanizmasının merkez uzağında bulunan bölgelerde yavaş ilerlemesi (Yaşa, 2020, s. 104) Sefer'i harekete geçirmişti. Taşradan kalkıp merkeze giderek şikâyetini ileten Sefer siyasal bir beceriye (Faroqhi, 2021, s. 286) sahip olduğu gibi yöneticiji şikâyet edecek maddî ve manevî cesarete de sahipti.

Haklının sessizliği, haksızın sesinin yükselmesine neden olacağı gibi; haklının sesi de haksızın sesinin düşmesine neden olacaktır. Sefer'in Divan'da yankılanan hak arayış çabasındaki sesin amacı Deli Dilaver Paşa'nın zulmünü azaltmak içindir. Değişen zaman, mekân ve kişiler olsa da değişimin temelinde değişmeyen şey zulüm olmuştur. Konuyla ilgili Defterdar Sarı Mehmet Paşa, temelinde zulmü barındıran her şeyi yıkılmaya yüz tutmuş bir ev gibi görmektedir. Özellikle yöneticilerin, önemsiz işlerinin giderleri karşılansın diye reayadan sürekli haksız yere para talep etmesi, evin temelinde alınan toprağa benzemektedir. Temelden alınan toprak sonucunda ev, yükü taşıyamayıp yıkılıp harap hale gelmektedir. İşte reayadan da aşırı şekilde para toplanması, zemininden toprak alınıp yüzeyi yıkılan bir eve benzemektedir (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, 1969, s. 74).

Önce müsvedde namı ile başlayan zulüm, sonrasında çeşitli adlar altında etkisini daha arttırmış ve halka ağır yükler taşıttırılmıştır. Bu minvalde devlet görevlilerinin halka taşıttığı ağır yük ile ilgili Amy Singer, birinin veznenin ardında durduğunu, diğerinin ise önünde beklediğini belirtmektedir. Yazar, veznenin ardında duran ile halkı, önünde duran ile devlet görevlisini kastetmektedir. Yani halk kasayı doldururken, devlet görevlileri kasayı boşaltmaktadır (Singer, 2008, s. 115).

¹⁴ Bugün kullanılan Urfa adının Ruha'dan geldiği bilinmektedir. Zira XIII. yüzyıl coğrafyacısı Yakut, Edessa'yi el-Ruha olarak ifade etmektedir. Yine Yakut bu ismin şehrin kurucusu el-Ruha bin el-Balandî bin Malic b. Da'sar'dan geldiğini ifade etmektedir. Şehre Arap hakimiyeti sonrasında resmi isim olarak Ruha denilmeye başlanmıştır (Ekinci ve Paydaş, 2008, s. 3).

¹⁵ Gadreden, hiyanet ve fenalık eden anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1999, s. 273).

¹⁶ Başkentin haber kaynaklarından birini Divan-ı Hümayun'a taşradaki bir devlet görevlisini şikâyet etmek için kente gelenler oluşturmaktadır. (Faroqhi, 2000, s 84, 85).

Veznenin ardında yer alan halk kasayı doldurma çabası içerisindeyken, veznenin önünde duran Koca Dilaver ve Deli Dilaver ise kasayı boşaltma çabası içerisindeydi. Peki kasanın önünde vezneyi boşaltma çabası içerisinde olan bu iki beylerbeyinin çıkarı ne idi? Şahsi çıkar mı, toplumsal çıkar mı? Toplumsal çıkar için hareket eden bir devlet görevlisinin veznenin önünde kasayı boşaltma çabası içerisinde bulunmaması gerekirdi. Ancak şahsi çıkar ve kişisel menfaati için hareket eden devlet görevlisi, toplumsal çıkarı yok sayarak veznenin önünde durmayı yeğlemiştir.

Dilaverler belli ki şahsi çıkarlarına yenik düşmüşlerdi. Çıkarlarını gerçekleştirmek için baş vurdukları yollar ise hemen hemen aynıydı. Her ikisi kimi zaman müsvedde kimi zaman da gasp yoluyla çıkarlarını gerçekleştirmekteydiler. Koca Dilaver Paşa, Koca isimli yeniçeriye önce hapsedilmiş, ardından da iki adet atını ve bir miktar parasını cebren almıştır. Yeniçeri alınan eşyalarını talep ettiğinde ise zalimane hareketlerle karşılaşmıştır (BOA, A. DVNS. MHM. d: 91, s. 41, h. 124).

1667 yılında, Ruha'da yaşayan Bünyad'ın şikâyetine neden olan kişi bu defa Deli Dilaver Paşa olmuştur. Çünkü Paşa, Bünyad'ın altmış adet atını, yirmi yedi adet katırını, on beş adet merkebini ve bir öküzünü gasp etmiştir. Paşa tarafından maddî zarara uğrayan Bünyad, ardından bir de manevî zarara uğramıştır. Hayvanlarını gasp eden Paşa, ardından Bünyad'ın kız kardeşini kılıç ile vurup öldürmüştür (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 41, h. 173). Muhtemelen Bünyad'ı mahkemeye götürülen maddî zarardan çok manevî zarar idi. Çünkü kız kardeşini kaybetmişti. Hayvanlarını geri alabilme ihtimali var iken kız kardeşini geri alabilme ihtimali söz konusu dahi değildi.

Mahkeme Bünyad'ın şikâyeti sonrasında olayın mahallinde çözülmesini istemiştir. Peki olay çözülmüş müydü? Hükümler olayın çözümüne dair bilgiler vermese de yaşanan bir diğer olay aslında mahallinde çözülmediğini göstermektedir. Yine 1677 yılında Ruha kadısına yazılan bir hükümde Hızır, Rakka Beylerbeyi Deli Dilaver Paşa'dan şikâyetçi olmuştur. Paşa, Hızır ve yeğeni Mehmed'i cebren tutup yüz yirmi kuruşunu almıştır. Hızır maddî kaybını mahkeme yoluyla Paşa'dan isterken, mahkeme de geri verilmesi yönünde karar vermiştir (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 203). Fakat ne olayın mahallinde çözümü ne de alınanların geri verilmesi Dilaverlerin zulümlerini önleyecek kadar etkili değildi. Çünkü şahsi çıkar diğer tüm çıkarlara karşın üstün gelmekteydi.

Deli Dilaver Paşa şahsi hazinesini doldurma arzusu ile hareket ederken bunu hangi yollarla sağlayacağını gayet iyi biliyordu. Müsvedde, hayvan ve para gaspından sonra iftira yolunu seçmişti. Paşa, çeşitli maddelere dayanarak Ruha ahalisine iftira edip akçelerini almıştı. Bu da yetmezmiş gibi ahalinin ailesiyle meskun olduğu evi basıp arpa, saman vesair me'kulatlarını alıp zulmetmişti. Paşa'nın zulmü öyle bir hal almış ki Ruha ahalisinin topluca şikâyet etmesine neden olmuştu (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 204). Bünyad, Sefer ve Hızır'dan sonra Ruha ahalisini dahi şikâyet etme derecesine getiren Deli Dilaver Paşa, bir sevdaya kapılmıştı. Bu sevda, Karun'un malını toplama sevdası gibiydi. Paşa öyle bir kapılmış olmalı ki haramı helali karıştırır olmuştur (Yücel, 1988, s. 159). Şahsi hazinesini doldurdukça da devlet hazinesini unutur olmuştur.

Bitmek bilmeyen zulüm memleketin harap, reayanın ise fesada uğramasına sebep olan on beş sifattan biriydi. Dönemin müelliflerinden Vâiz, bu on beş sıfatı sıralarken içlerinde en ağır olanı zulümdür diye belirtmiştir.¹⁷ Zira zulüm, adaletin zıttı idi (Oktay, 2019, s. 176) ve bu iki beylerbeyi adalet yerine zulme yönelmişlerdi. Zulüm

¹⁷ Vâiz'in memleketin harap ve reayanın fesada uğramasına sebep olarak belirttiği on beş sıfatı şunlardır: Zulüm (cevr), cehalet, cimrilik, israf, gereksiz yere edilen yemin, yalan, giybet, gazap, kendini beğenme, kibir, haset, acelecilik, mizah düşkünlüğü, kahkaha ve hainlik etmek (gadr) (Vâiz, 2020, s. 77).

bir suç idi bir hadiste “Bir saatlik sürede adaletle hükmetmek altmış yıl boyunca gündüz oruç tutarak, gece namaz kılarak geçirmek suretiyle ibadet etmekten daha hayırlıdır. Ey Ebû Hüreyre! “Bir saatlik sürede zulümle cevr hükmetmek Allah nazarında altmış yıl boyunca günah işlemekten daha kötü, daha ağır bir suçtur” demiştir (Vâiz, 2020, s. 47). Görüldüğü üzere bir saatlik zulmün karşılığı altmış yıl günah işlemekten daha kötü iken bu iki beylerbeyi neden zulüm etmişti veya zulmetmeye mecbur mu kalmışlardı?

Her iki seçeneğin cevabı ne olursa olsun ortada bir zulüm ve zulümden ağır derecede payını almış bir halk bulunmaktaydı. Payını alanlardan biri de Veli'dir. Ruha'da yaşayan Veli, Deli Dilaver Paşa'dan şikâyetçi olurken mahkemeye başvuran diğer Ruha halkı gibi maddî ve manevî kaybının hesabını sormak adına şikâyetçi olmuştu. Veli'yi Bünyad, Sefer ve Hızır gibi manevî yönden en derinden etkileyen olay oğlunu kaybetmiş olmanın acısıydı. Veli'nin oğlu suda boğularak vefat etmişti. Veli henüz manevî kaybın etkisini daha atlamadan üstüne bir de maddî kaybı yaşamıştır. Zira Deli Dilaver Paşa senin oğlun suda öldü diyerek üç yüz kuruşunu almıştır (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 201). Halbuki kişi kendi eceli ile vefat ettiği taktirde devlet görevlisinin böyle bir hak talebi bulunmamaktaydı. Ancak Deli Dilaver Paşa zulmüne yeni bir bahane bulmuştu. Paşa'nın bahanesinin altında kalan ise Veli olmuştur. Fakat Veli'nin vazgeçmediği tek şey hak arayış çabası olmuştur. Nitekim mahkeme Veli'nin şikâyeti neticesinde Paşa'nın aldıklarının tekrar Veli'ye geri verilmesini istemiştir. Mahkeme muhtemelen gelen şikâyetlerin ziyade olması hasebiyle, Deli Dilaver Paşa'nın bir daha şikâyet ettirilmemesi yönünde karar vermiştir. Veli, Deli Dilaver gibi adaletin zıttı zulmü değil adaletin mekânı mahkemeyi seçmişti. Çünkü Veli'nin sesinin yükseleceği kürsü yalnızca mahkemeydi.

Mahkemenin aldığı kararlar Dilaverlerde ne derece etkili olduğu bilinmez ancak iktidar halkalarının sayısının zamanla arttığı ve farklı iktidarlardan bir takımada oluşmaya başladığı bir gerçektir (Foucault, 2014, s. 145). Dilaverler ile başlayan bu halka sonrasında mütesellim ve kethüdaların eklenmesiyle sayı artmıştır. 1646 yılında Koca Dilaver'in kethüdası, Celil adında bir reayanın yüz elli kuruşunu almıştır. Celil parayı talep ettiğinde kethüdanın bahaneleriyle karşılaşmıştır. Mahkemeye arzuhal¹⁸ sunan Celil, kethüdanın şer'e aykırı olarak aldığı parayı adalet müessesesi aracılığı ile almak istemiştir. Mahkeme Celil'in şikâyeti neticesinde kethüdayı huzuruna çağırıştır (BOA, A. DVNS. MHM. d: 91, s.33, h. 102). Ancak kethüdanın mahkemeye gidip gitmediğini bilemiyoruz. Zira belgenin bizlere sunmuş olduğu bilgi bir yere kadar olayı aydınlatmaktadır.

Bu olayda kethüdanın mahkemeye gidip gitmemesinden ziyade asıl önemli konu kethüdanın neden Koca Dilaver Paşa gibi zorbalığa yöneldiğidir. Konuyla ilgili Kınalızâde Ali Efendi:

“Her nefis arzu ettiği ve zevk aldığı şeye rağbet eder. Her nefsin arzu duyduğu ve almayı istediği bir şeye diğeri de yönelip almak ister. İşte burada çatışma ve haksızlık doğar. Böyle durumlarda zulmü def eden bir yönetici olması gerekir ki zorbalık giderilsin” (Oktay, 2019, s. 297).

Bu açıdan baktığımızda kethüda, nefsinin arzu ettiğini almak amacıyla zorbalığa yönelmişti. Ancak kethüdanın zorbalığını def etmesi için harekete geçmesi gereken yönetici bizzat kendisi bu hareketleri sergilemekteydi. Bunu önleyecek tek bir şey vardı o da adaletti. Lakin, adaletin yerini zulüm almıştı (Aslantürk, 1997, s. 98). Zulüm yayılmaya ve sahasını genişletmeye devam etmekteydi. Nitekim Rakka Beylerbeyi Koca Dilaver Paşa'nın halka uyguladığı zulüm bu defa Berazi Aşireti'ne¹⁹ sıçramıştı. Berazi Aşireti ise bunu halka değil bizzat Dilaver Paşa'ya karşı uygulamıştı. 1646 yılında Dilaver Paşa mahkemeye mektup gönderip Berazi Aşireti'nden

¹⁸ Reayanın mahkemeye şikâyetin çözümü için sunduğu dilekçeye arz-ı hal denir. Askerî-resmî kişilerin toplu veya bir kişinin dilekçesi için yalnızca arz kelimesi kullanılmaktadır. Bütün bir kaza halkının topluca mahkemeye iletildiği dilekçeye ise arz-ı mahzar denir (İnalçık, 2017, s. 65).

¹⁹ Ekrâd taifesinden olan Berazi Aşireti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bir kısım sancaklarda ayrıca Halep ve Şam eyaletlerinde konargöçer veya göçer şekilde yaşamaktadır (Turan, 2012, s. 49).

şikâyetçi olmuştur. Şikâyete konu olan dava ise Suruç mukataasıdır. Berazi Aşireti ve Paşa arasında Suruç mukataasından ötürü husumet bulunmaktaydı. Beraziler, Suruç mukataası bize verildi diyerek iki yüz atlı ile Dilaver'in çadırını basıp, kendisini de yaralamışlardı. Çadır basıp, yaralamanın yanı sıra Paşa'nın iki bin yedi yüz kuruşunu da alıp gadir etmişlerdi. Paşa, yaşadığı olayın akabinde davasına kanıt niteliğindeki hüccetini²⁰ de eline alıp Berazi Aşireti'nden şikâyetçi olmuştu.

Bu defa elindeki kanıtlarla mahkemede adalet arayan kişi Koca Dilaver'di. Bir dönem halka zulüm uygulayan kişi bu defa zulme maruz kalmıştı. Bu durum muhtemelen ona, zulmü önleyecek tek şeyin adalet olduğunu hatırlatmıştır. Bundan dolayı zulüm karşısında çaldığı ilk kapı adaletin meskeni "mahkeme" olmuştu.

İktidar ve İktidarın Gölgesi

Kimi zaman yaşanan, kimi zaman ise yaşatılan zulmün odağında Koca Dilaver ve Deli Dilaver'in bulunduğu bir gerçektir. Her ikisi beylerbeyi olarak askerî ve idarî açıdan eyaletin yöneticileri, iktidarlarıydı. Eyaletin iktidarlarından kastımız etkileyebilme, yönlendirebilme veya denetleyebilmesidir. Yani toplumu yönlendirme ve yönetme gücünü elinde bulundurmaktır (Bayram, 2003, s. 35). O halde zulmün odağındaki Dilaverler nasıl bir eyalet iktidarıydı? Bu soruyu cevaplamadan önce iktidarın ne olduğunu açıklamak gerekmektedir. Hannah Arendt'e göre iktidar, kesinlikle bireysel mülkiyet değildir. İktidar yalnızca grup birlikteliğini korumak amacıyla varlığı sürdürülen ve bir gruba ait olandır (Coşkun, 2010, s. 34). Weber'e göre ise iktidar, öncelikle toplumsal bir ilişkidir. Yani kişilerin veya grupların, başkaları karşı çıktığında dahi kendi istediklerini gerçekleştirebilmeleridir (Marshall, 2020, s. 328).

İktidar her şeyden önce baskı kullanan, engelleyen, bireyler üzerinde tahakküm uygulayan, susturan, korku ve endişe iktidarı olmamalıdır. Bununla birlikte iktidarın, mutlaka direnişe olanak sağlaması gerekmektedir. Çünkü direnişin varlığı, özgürlüğün olduğunu göstermektedir. Kaldı ki eğer her yerde iktidar varsa, o halde her yerde özgürlük, iktidar ilişkileri ve direniş de vardır (Coşkun, 2010, s. 86). Bu bağlamda Koca Dilaver, Birecik halkı üzerinde baskı ve tahakküm uyguladığında karşılığını halkın kendisini şikâyet etmesiyle bulmuştu. Nihayetinde halkın direniş pratikleri, şikâyet müessesesiyle yasal zeminlerde hak arama çabası olarak kendini göstermişti. Yine aynı şekilde Deli Dilaver'in, Urfa'da Bünyad üzerinde baskı ve tahakküm uygulaması direniş ve özgürlüğün varlığını göstermektedir. Birecik halkı, Bünyad, Sefer, Veli ve daha niceleri, özgürlüklerini iktidarın baskısı karşısında "hayır" diyerek tepkilerini göstermişlerdi.

Her ne kadar iktidar baskı ve tahakkümün iktidarı olmaması gerekirken Dilaverler, baskının ve zulmün iktidarı olmuşlardı. Halk ise bunlar karşısında hayır demeye çalışmıştı. John Holloway muhalefet ederek hayır diyen insanların, aslında insanlık diye tabir edilen durumdan koparılmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Rakka eyaletinin iktidarları yaptıkları eziyetlerle insanlık diye tabir edilen durumdan gerek Urfa halkını gerekse de Birecik ve diğer halkı koparmışlardı. İşte zorba yönetim uygulamaları karşısında insanların bu uygulamayı kabul etmemesi aslında insanlıklarından değil, bilakis insanlıklarının yok sayılmasından kaynaklanmaktaydı. Mahkemede iktidarlarını şikâyet için eyleme odaklanan halkın çıkış noktası çığlıklarıydı (Holloway, 2015, s. 43, 44). Açıkçası hem halkın hem de Berazi Aşireti'nin zulmü karşısında Koca Dilaver'in eyleme odaklı çığlıklarının nedeni zorba yönetimi değiştirmeye yönelik bir umut çığlığı olarak görülmeli.

²⁰ Sözlükte delil, burhan ve senet anlamına gelen hüccet, bir davanın sıhhatine delalet eden şeydir. Osmanlı hukukunda iki manada kullanılmıştır. Birincisi şahitlik, ikrar, yemin ve yeminde cayma gibi bir davayı ispata yarayan hukuki belgedir. İkincisi ise kadı huzurunda taraflardan birinin ikrarını, diğerinin bu ikrarını onaylayan ve bir hükmü içermeyen hususlara dair düzenlenmiş belgelerdir (Oğuz ve Akgündüz, 1998, s. 446).

Yaşanan tüm bu olaylara iktidar ve iktidarın gölgesinden bakıldığında genel yapı daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla iktidarı anlamak için iktidarın gölgesindeki dünyayı da anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda iktidardaki şahsi veya toplumsal menfaatlerden hangisinin daha ağır bastığını anlayabilmek gerekmektedir. Bunu anlayabilmek iktidarın gölgesindeki dünyayı da anlayabilmemizi sağlayacaktır. Her iki beylerbeyinin halktan çeşitli bahaneler ile para alma gibi zorbalıkları bunların şahsi menfaatleri doğrultusunda hareket ettiklerini göstermektedir. Gelibolulu Mustafa Ali beylerbeylerinin, kendi kendilerinin defterdarı veya hazine-darı olarak hareket etmelerine karşı çıkmaktadır. Kendi kendisinin defterdarı olarak davranan beylerbeyi, memuriyetini sadece kendini zenginleştirmenin aracı olarak kullanabilirdi. Nihayetinde bunların keyfe göre hüküm veren müdahaleleri hazinenin harap olmasına neden olmaktadır (Abou-El-Haj, 2000, s. 128). Dolayısıyla müdahaleler hazinenin harap olmasına yol açtığı gibi halkın da zulüm görmesine neden olmaktadır. Bunun adı ister zulüm ister zorbalık, isterse rüşvet olsun aslında hepsi birbiriyle özdeşti. Çünkü bunları birbiriyle ilişkili kılan ortak nokta şahsi menfaatleri uğruna toplum menfaatlerinin ikinci planda kalmasıydı (Özsemerci, 2003, s. 11).

Rakka eyaletinin iktidarı olan Dilaverlerin şahsi menfaatlerini gerçekleştirmek için yaptıkları zorbalıklar iktidarın gölgesindeki dünyada hukuk ve yönetim mekanizmalarında birtakım sorunların ve aksaklıkların olduğunu göstermektedir. Örneğin Dilaverlerin ezici yönetimi karşısında Urfa'dan Bünyad, Sefer, Veli ve Birecik'teki ahalinin umut çığlıklarının amacı beylerbeyini hukuk yoluyla iyi insan olmaya zorlama temennisiydi. Bu konuda Brian Barry, eğer iktidar sahibi olanlar iyi insanlar olsaydı sistem yeterince iyi işleyebilirdi. Dolayısıyla bugün işler daha iyiyse, bunun nedeni iyi insanlar olmaları değil, hukuk yoluyla iyi davranmaya zorlanmalarından kaynaklanmaktadır (Barry, 2017, s. 37) Keza halkın, Koca Dilaver ve Deli Dilaver'den şikâyetçi olmasının gerisinde bunların iyi iktidar olmadığını düşündürebilmektedir. Bu minvalde düşündüğümüzde mahkeme, gelen şikâyetler sonucunda her iki beylerbeyinin halktan aldıklarını tekrar geri verilmesini talep ederek aslında onları iyi insan olmaya yönlendirmeye çalışmıştır. Fakat hukukun bu iki beylerbeyi üzerindeki yaptırımlarında muhtemelen bir yetersizlik bulunmaktaydı. İlk yetersizlik yerel hukukun, yerel yönetim karşısında aciz durumda kalmasıyla ortaya çıkmıştır. Urfa ve Birecik halkı yerel mahkemenin kararlarından tatmin olmadığında yahut yerel mahkemeye uğraşmak istemediklerinden çözümü Divan-ı Hümayun'a başvurmakta bulmuşlardır. Fakat mahkemeler yönetici sınıf ittifakının bir toplumsal formasyon üzerinde baskı ve zorlama yoluyla egemenlik kurmasına karşı hukuksal yaptırımları muhtemelen yetersizdi (Gramsci, 2009, s. 15) Dolayısıyla hukuksuz ve yönetimsiz bir ortam zulüm ve yolsuzluk gibi suçların artmasına neden olmaktadır. Cengiz Kırılı, zulüm ve yolsuzluğun arka plandaki nedenini, valilerin yani beylerbeylerinin bugünkü biçimiyle maaş uygulamasına tabi olmamasında aramaktadır. Zira iltizam ve mukataaların denetiminden sorumlu olan beylerbeyi, halktan toplanan vergi ve haraçlardan gelir sağlaması yerel yöneticilerin keyfi uygulamaları için bahane olmuştur. Bu durum yalnızca taşrada görev yapan beylerbeyi gibi bürokratlara özgü değildi (Kırılı, 2015, s. 16-96). Yönetimin günümüzdeki gibi maaş uygulaması olmaması yönetici blokun rahat hareket etmesinde olanak sağlamıştı.

XVI. yüzyıl sonralarına ve XVII. yüzyıl başlarına ışık tutan Osmanlı devlet düzenine dair kaynaklar arasında önemli bir yeri olan Hırzû'l-Mülûk'te, zulüm ve yolsuzluğun müsebbibi yönetim görülmektedir. Beylerbeylerinin altı ayda bir veziriazama bin filori²¹ gönderme durumu onları zulme ve rüşvete

²¹ Osmanlılarda Avrupa menşeli altın paralara filori denilmektedir. Filori, Fatih Sultan Mehmed döneminde en fazla kullanılan paralardan biridir. Fatih kanunnamesinde frengi filorisi üreten darphane işletmecilerine bu paralarla ilgili talimatlar vermiştir. İlk zamanlarda yalnızca Avrupa menşeli paralar

yönlendirmektedir.²² Yine söz konusu eserde zulmü ortadan kaldırmanın çareleri arasında beylerbeylik görevinin veziriazamın istediği kişiye değil padişahın güvendiği kişiye verilmesidir (Yücel, 1988, s. 160).

Görevlerin kişi isteğine değil hak edene verilmesi hususu aynı zamanda adaletin taşrada tesis edilmesinde de etkendi. Merkezi iktidarın güçlü olduğu dönemlerde hükümet bunun eyaletlerde de hissedilmesine önem vermekteydi. Hükümet, merkezden eyalete bir beylerbeyleri atadığı zaman güvendiği adamlarını gönderiyordu. Eğer bu eyalet Rakka gibi stratejik öneme haiz ise fevkalade geniş yetkilere sahip dirayetli bir beylerbeyi göndermeye özen göstermekteydi (İpşirli, 2016, s. 4). Ancak merkezi iktidarın zayıfladığı dönemde ise bunun tam tersi olmaktaydı. Merkezdeki karışıklık ve zayıflık taşrada kontrol kaybının yaşanmasında etkendi (Faroqi, 2018, s. 48). Merkezi iktidar zayıflamaya ve çevreyle arasındaki boşluklar genişlemeye başlayınca bu boş alanı yerel düzeyde sorumsuz davranışlar sergileyen ara sınıflar doldurmaya başlar. Bu yeni memur sınıfı keyfi davranan, kişisel çıkarları doğrultusunda belli hukuksal dayanakları olmayan hareketleri ile çevrenin merkeze dönük hınç ve bilenme tavrını da güçlendirmektedir. Keyfilikler ve zaafarla yönünü bulan uygulamalar merkezle olan bağlantının incelmesine de işaret etmektedir (Taburoğlu, 2021, s. 135, 136). Nitekim Koca Dilaver ve Deli Dilaver Paşa'nın beylerbeylik yaptığı dönem aynı zamanda merkezi iktidarın zayıfladığı dönem idi. Merkezi iktidarın zayıflığı aynı zamanda eyaletin zayıflığına tekabül etmekteydi. Nihayetinde her iki eyalet iktidarının gölgesinde bir yandan hukuksuzluk bir yandan da yönetimsizlik bulunmaktaydı.

Sonuç

Zulmün çeşidindeki değişim iktidar paydaşlarının eklenmesiyle birlikte özneyi de değiştirmiştir. Bu iktidar paydaşları mütesellim ve kethüda idi. Yine zulmün öznesi Berazi Aşireti ile değişime uğramıştır. Koca Dilaver ve Berazi Aşireti arasında Suruç mukataasından dolayı meydana gelen vakada zulme uğrayan Koca Dilaver olmuştur.

Deli Dilaver döneminde ise zulmün dayanılmaz etkisi azalmamış bilakis artmıştır. Bu artış neticesinde Urfa halkı adeta mahkeme yolunu ezberler hale gelmiştir. Nitekim Urfa halkının eşitsizlik karşısında eşitliği sağlayacak tek umut yolu mahkemeler olmuştur. Halk zorba yönetim karşısında çılgınlıklarını kimi zaman bireysel kimi zaman ise toplu şekilde yaptıkları şikâyetler ile mahkemeye iletebilmişlerdir. Onların bu çılgınlıkları kaybetmenin, yok sayılmanın veya eşitsizliğin ezgilerini barındırmaktaydı. Urfa'daki çılgınlıkların gerisinde kimi zaman maddî bir kayıp, kimi zaman ise manevî bir kayıp bulunmaktadır.

Halkı umut yoluna iten Koca Dilaver ve Deli Dilaver, muhtemelen kendi hazineleriyle devlet hazinesini birbirinden ayıran çizginin çok ince olduğunun farkına varamamışlardı. Kamu işlevlerinin özel ve kişisel çıkarlar aleyhine ivme kazanması, merkezi otoritenin zayıflaması diğer yönetsel noksanlıklar Osmanlı yerel yöneticilerinin, kendi feodal düzenlerini kurarak halka istedikleri gibi muamele etmesine, maaşlarını halk üzerinden istedikleri gibi almasına neden olmuştur.

inç kullanılan filori kelimesi zamanla Osmanlıların kendi bastıkları para için de kullanılır olmuştur. Yine filori altın karşılığı tahsil edilen bir vergi olarak da bilinmektedir (İnalçık, 1996, s. 106; Pamuk, 2000, s. 66).

²² Önemli makamları elde etmek için yüksek bedel ödeyen memurlar, verdikleri parayı çıkarabilmek için en fazla bir yıllık süreleri olduğunu bildiklerinden kendi çıkarları doğrultusunda yerli halka kendi ceplerine girecek keyfi vergiler yüklemişlerdir (Findley, 2020, s. 127).

Kaynakça

- Abou-El-Haj, R. A. (2000). *Modern devletin doğası*. O. Özel ve C. Şahin (Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı kanunnâmeleri ve hukûkî tahlilleri. Cilt 5*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (1994). *Osmanlı kanunnâmeleri ve hukûkî tahlilleri. Cilt 7*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aslantürk, Z. (1997). *Nâima'ya göre XVII. yüzyıl Osmanlı toplum yapısı*. İstanbul: Ayışığı Kitapları Yayınevi.
- Aykut, N. (1994). Dilâver Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Cilt 9*, (s. 397) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Aynî Ali Efendi. (H. 1018). *Kavânîn-i al-i osman der hülâsa-i mezâmin-i defter-i divan*. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1954>. (Erişim tarihi: 13.01.2022)
- Barry, B. (2017). *Sosyal adalet neden önemlidir*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- (BOA, A. DVNS. MHM. d: 86, s. 2, h.3)
- (BOA, A. DVNS. MHM. d: 86, s. 4, h. 6)
- (BOA, A. DVNS. MHM. d: 86, s. 26, h. 39)
- (BOA, A. DVNS. MHM. d: 91, s. 33, h. 102)
- (BOA, A. DVNS. MHM. d: 91, s. 41, h. 124)
- (BOA, A. DVNS. MHM. d: 91, s. 102, h. 320)
- (BOA, A. DVNS. MHM. d: 101, s.4, h.5)
- (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 41, h. 173)
- (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 201)
- (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 202)
- (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 203)
- (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 47, h. 204)
- (BOA, Kamil Kepeci Divan-ı Hümayun Ruus Kalemi (KK.d). 262, s. 123-125)
- Bayram, A. K. (2003). İktidar çözümlerinde bir mihenk: Michel Foucault. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 33-46. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal/issue/29113/311464>.
- Bezer, G. Ö. (2007). Rakka. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Cilt 34*, (s. 432-433) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Çadırcı, M. (1970). II. Mahmut döneminde mütesellimlik kurumu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 28 (3-4), 287-296.
- Çadırcı, M. (2007). *Osmanlı İmparatorluğunda eyalet ve sancaklarda meclislerin oluşturulması 1840-1864 Tanzimat sürecinde ülke yönetimi*. Ankara: İmge Yayınevi.

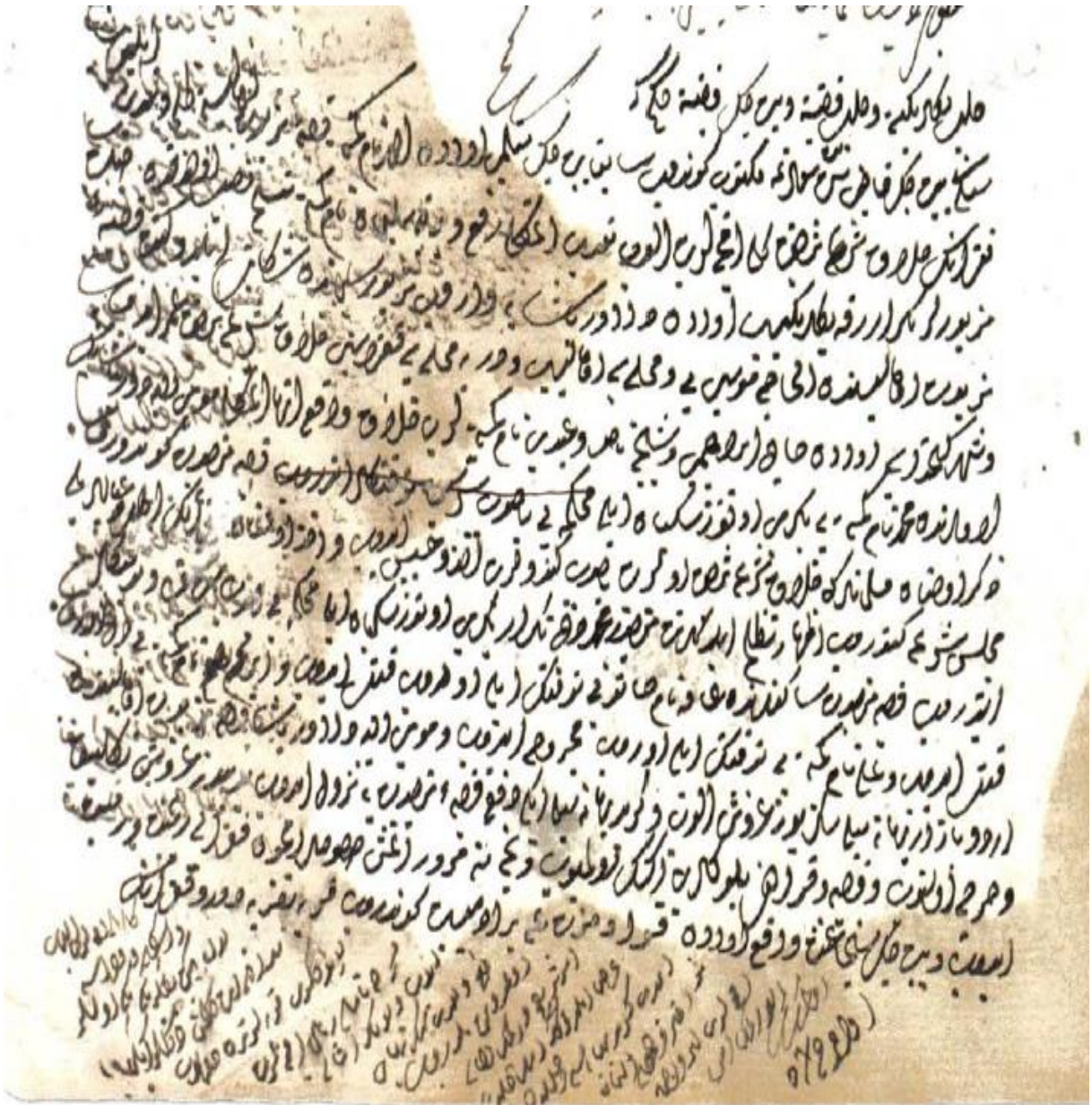
- Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı döneminde aşiretlerin Rakka'ya iskânı (1690-1840)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Çelikdemir, M. (2018). Rakka iskânında Osmanlı Devleti'nin Ruha (Şanlıurfa) ve Harran'a yerleştirmek istediği aşiretler. R. Doğanay, A. Çelik ve F. Özçelik (Ed.). *Rifat Özdemir'e armağan içinde* (s. 243-251). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi (Cilt 2)*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (1969). *Devlet adamlarına öğütler*. H. R. Uğural (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demirel, F. (2007). Osmanlı adliye teşkilatında yaşanan sorunların hapisanelere yansımaları (1876-1909). N. Levy ve A. Toumarkine, (Der.). *Osmanlı'da asayiş, suç ve ceza 18-20. yüzyıllar içinde* (s. 190-199). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1999). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ekinci, A. ve Paydaş, K. (2008). *Taş devrinden Osmanlıya Urfa tarihi*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- El-Belâzurî. (2002). *Fütûhu'l-büldân*. M. Fayda (Çev.). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2016). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Eroğlu, C., Babuçoğlu, M., ve Özdil, O. (Ed.). (2012). *Osmanlı vilayet salnamelerinde Basra*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Evliya Çelebi, (2006). *Evliya Çelebi seyahatnâmesi. (Cilt 1, 2- Kitap 1, 2)*. S. A. Kahraman ve Y. Dağlı. (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam (Ortaçağdan yirminci yüzyıla)*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2016). *Devletle başa çıkmak (Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal çatışmalar ve suç 1550-1720)*. H. K. Bejsovec (Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Faroqhi, S. (2018). *Osmanlı şehirleri ve kırsal hayatı*. E. S. Özcan (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Faroqhi, S. (2021). *Osmanlı dünyasında üretmek, pazarlamak, yaşamak*. G. Çağalı Güven ve Ö. TÜresay (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Findley, C. V. (2020). *Kalemiyeden mülkiyeye: Osmanlı memurlarının toplumsal tarihi*. G. Çağalı Güven (Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve iktidar*. I. Ergüden ve O. Akinhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gör, E. (2010). *Halep vilâyet sâlnâmelerine göre (1886-1908) Rakka*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Gramsci, A. (2009). *Hapishane defterleri*. K. Somer (Çev.). Ankara: Aşina Kitaplar Teori Dizisi.

- Güngörürler, S. (2016). *Diplomacy and political relations between the Ottoman Empire and Safavid Iran (1639-1722)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Georgetown University Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences, Washington.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV.-XVII. yüzyıllarda devlet teşkilâtı ve sosyal yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Holloway, J. (2015). *İktidar olmadan dünyayı değiştirmek*. P. Sıral (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Honigmann, E. (1964). Rakka. *İslam Ansiklopedisi: Cilt 9*, (s. 907-910) içinde. İstanbul: MEB Yayınları.
- İlhan, M. M. (2000). *Amid (Diyarbakır)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H. (1995). Eyalet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Cilt 11*, (s. 548-550) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- İnalçık, H. (1996). Filori. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Cilt 13*, (s. 106-107) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- İnalçık, H. (2017). *Osmanlı'da devlet, hukuk ve adâlet*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- İpşirli, M. (1992). Beylerbeyi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Cilt 6*, (s. 69-74) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- İpşirli, M. (2016). Mısır eyaletinin teşkili döneminde iki beylerbeyi soruşturması. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21, 13-36. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27556/289413>.
- Kırlı, C. (2015). *Yolsuzluğun icadı 1840 ceza kanunu, iktidar ve bürokrasi*. İstanbul: Verita Yayınları.
- Kinneir, J. M. (1813). *A geographical memoir of the Persian Empire, accomnied by a map*. London: J. Murray.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). *Osmanlı belgelerinin dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.
- Marshall, G. (2020). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınhay ve D. Kömürcü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i osmanî (Cilt 2)*. S. A. Kahraman (Yay. haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı hukukunda zulüm kavramı*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Mumcu, A. (2020). *Divan-ı hümayun*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Naîmâ Mustafa Efendi. (1968). *Naîmâ târihi (Cilt 3-6)*. Z. Danışman (Çev.). İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Oğuz, M. ve Akgündüz, A. (1998). Hücet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: Cilt 18*, (s. 446-450) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Oktay, A. S. (2019). *Kınalızâde Ali Efendi ve ahlâk-ı alâî*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özkaya, Y. (1970). XVIII. yüzyılda mütesellimlik müessesesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 28 (3-4), 369-390.

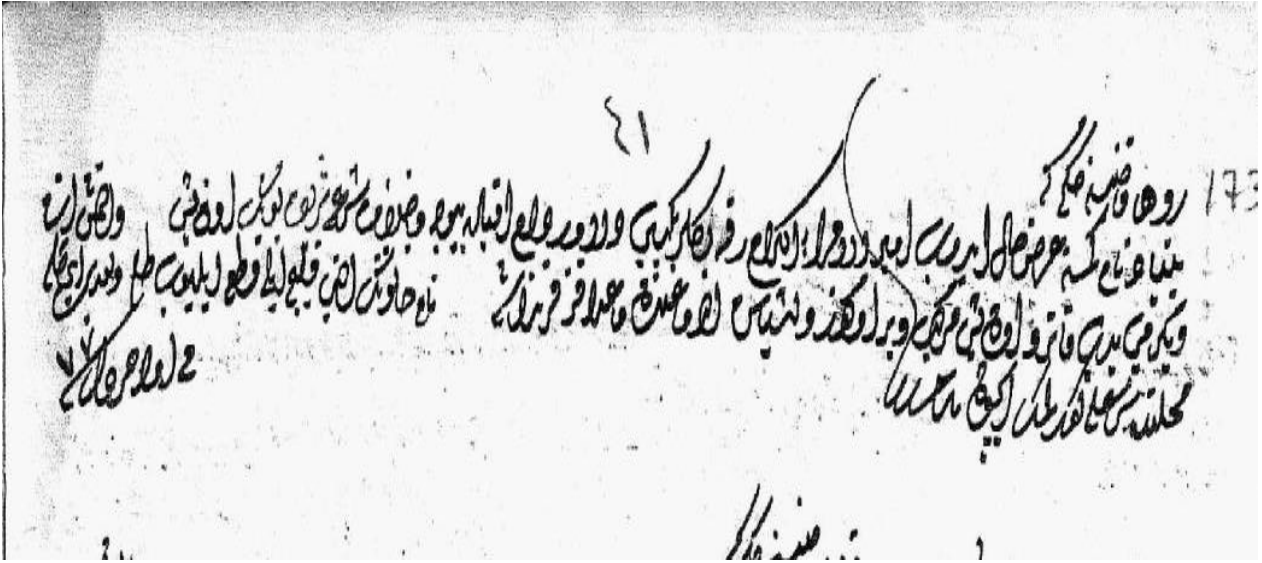
- Özkaya, Y. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda âyânlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özsemerci, K. (2003). *Türk kamu yönetiminde yolsuzluklar, nedenleri, zararları ve çözüm önerileri*. Ankara: Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü.
- Pamuk, Ş. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Raymond, A. (1995). *Osmanlı döneminde Arap kentleri*. A. Berktaş (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Salnâme-i vilayet-i Halep, H. (1299). Erişim adresi: <http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D0245812990000012.pdf>.
- Salnâme-i vilayet-i Halep, H. (1326). Erişim adresi: <http://ktp.isam.org.tr/pdfsal/D02458132600000035.pdf>.
- Sertoğlu, M. (1992). *Sofyalı Ali Çavuş kanunnâmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Singer, A. (2008). *Kadılar, kullar, kudüslü köylüler*. S. Bulutsuz (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şemseddin Sami. (2004). *Kâmûs-ı türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Taburoğlu, Ö. (2021). *Boşluk, aşırılık ve keyfîlik*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Turan, A. N. (2012). *XVI. yüzyılda Ruha (Urfa) sancağı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi (Cilt 2)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üner, M. E. (2015). *Osmanlı dönemi Rakka valileri*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Vâiz. (2020). *Osmanlı devlet nizamının tesisi er-risâletü'n-nizâmiyye fi'd-devleti'l-islâmiyye*. Ö. Kavak (Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Winter, S. H. (2009). The province of Raqqa under Ottoman rule 1535-1800: A preliminary study. *Journal of Near Eastern Studies*, 68, 253-267. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/10.1086/649610?seq=1#metadata_info_tab_contents.
- Yaşa, F. (2020). Sazlıktan kadı mahkemesine bir serencam: köylülerin divane Hamza ile imtihanı. F. Yaşa (Der.). *İmparatorluğun öteki yüzleri (Toplumsal hiyerarşi ve düzen karşısında sıradan hayatlar)* içinde (s. 93-106). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, H. D. (Ed.). (1992). *Doğuştan günümüze büyük İslam tarihi (Cilt 2)*. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Yılmazçelik, İ. (2000). Osmanlı hâkimiyeti sürecinde Diyarbakır eyaleti valileri (1516-1838). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 233-287. Erişim adresi: <https://studylibtr.com/doc/761539/osmanli%C4%B1-hakimiyeti-s%C3%BCresince-diyarbak%C4%B1r-eyaleti>.
- Yücel, Y. (1988). *Osmanlı devlet teşkilâtına dair kaynaklar -kitâb-i müstetâb- kitabı mesâlihi'l müslimîn ve menâfi'i'l-mü'minîn- hırzû'l-mülûk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ekler

EK-1: Rakka Beylerbeyi Koca Dilaver Paşa ve Adamlarının Birecik Ahalisine Zulüm Ettiklerine Dair Hüküm
(BOA, A. DVNS. MHM. d: 91, s. 33, h. 102)

EK-4: Urfa'da Rakka Beylerbeyi Deli Dilaver'in Zulüm ve Te'addisine Uğrayan Bünyad'ın Şikâyeti (BOA, A. DVNS. ŞKT. d: 6, s. 41, h. 173)

Extended Abstract

Purpose

This study addresses the identities and administrative vulnerabilities of the Dilavers who served as beglerbegi (governor) in Raqqa. The state's ruling aims to reveal what is behind the Dilavers' leadership vulnerabilities and what kind of exit path the Urfa and Birecik people have taken under their own victories.

Design and Methodology

After Raqqa became state in 1586, many beglerbegi (governor) served. Among these gentlemen are the Dilaver Pasha. It is understood that the Dilavers with the same name are different people and have served in Raqqa on different dates. In the first phase, when they examine the Muhimme Books and Previous Complaint Books, both of them pass as Raqqa Beglerbegi (governor) Dilaver Pasha. This is the way he goes through the books, which could allow two Dilaver to interfere. But when the provisions in the books are chronologically disclaimed, they are both different people. In 1646, one of these Dilavers served as beglerbegi (governor) in Raqqa in 1666. In accordance with this information from the archive sources, we find that Dilaver, who served in 1646, was known as "Koca" (Massive Man) and Dilaver, who served in 1666, was known as "Deli" (Crazy Man). Following this test, the provisions regarding the Dilavers were adopted and resolved in the Muhimme Books and Previous Complaint Books. Copyright works were used during analysis and evaluation.

Findings

It is seen that the Dilavers with the same name have the same administrative understanding as their names. There is a twenty-year time difference between the two gentlemen. However, this time difference has left the Dilavers' management vulnerabilities unchanged, leaving them the same. The atrocities that both Koca Dilaver and Deli Dilaver have inflicted on Urfa and Birecik people have continued to increase their varieties over time. The people, who were crushed under the administrative victory and shortcomings of state managers, found their way out of court. The people who complained about the various persecution and arbitrary behavior of the Dilavers have now begun to expect justice from the justice system. Behind the administrative weaknesses of the Dilavers that brought the people to this point, it was likely that their personal interests were heavier than their social interests. As the state government succumbed to its personal interests, my mutant and kethi, the rings of power, succumbed to their interests in the same way. Apart from personal interests, the weak central authority is also thought to be effective in various deficiencies in management and law.

Research Limitations

This study covers the identities of Koca (Massive) and Deli (Crazy) Dilaver, beylerbegi (governor) in 1646 and 1666, after Raqqa won state status in 1586, and the events that took place between the province's manager and the governor.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

From the results of the current research, the work to be carried out in this area on the coming dates should be focused on this point by psychotarily addressing the causes of the violence and atrocities that the governing party has inflicted on the managed audience in the Ottoman countryside. It is thought that this will help to understand the human behavior of the background of violence cases that have been experienced or experienced.

Originality /Value

The original value of this study can be summarized by the following; Raqqa beglerbegi (governor) was prepared by comparing the main resources and archive documents of the period examined in the identification of Dilavers. This is very important for the reliability of information and the authenticity of the findings. The support of data from key sources with other copyrighted works has been a factor in the acquisition of solutions from a versatile perspective. Because behind the persecution of the Dilavers as state manager, there were some personal and managerial factors. These resources have been very useful in determining and evaluating these factors in more detail. It also reveals another unique value that the study is approaching things in this context by touching administrative, legal and social focus points.

Araştırmacı Katkısı: Abdullah EKİNCİ (%50), Berna TORKAK (%50).